

Дічек Наталія Петрівна,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗАВДАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У сучасному світі, характерними ознаками якого є наростання мінливості, інтенсифікація мультикультурних комунікацій і лавиноподібне збільшення інформаційних потоків, спостерігається й зближення стандартів і цінностей життя, посилення культурної взаємодії. Водночас актуалізуються й глобалізаційні процеси, конкурентні й змагальні відносини між країнами й народами, що супроводжуються прагненням зберегти й захистити етнокультурні традиції. На вироблення в особистості системи орієнтацій у життєвих ситуаціях впливають освіта, виховання, мова спілкування, історична пам'ять, традиції, звичаї, правила, продиктовані етносоціальним оточенням. Тому нагальною є необхідність формування в молодого покоління транскордонної і полікультурної ідентичності, аби молодь вчилася жити в різних культурних просторах, не відчуваючи культурного шоку, не сповідуючи шовінізм, ксенофобію, національну обмеженість.

Американські вчені з Інституту майбутнього, де впродовж понад 47 років досліджують і моделюють варіанти майбутнього, до найважливіших умов успішної самореалізації особи близького майбутнього поряд з такими навичками, як розуміння смислів, соціальний інтелект та адаптивне мислення відносять і міжкультурну компетентність [1].

В умовах посилення в Європі в XXI ст. міграційних процесів питання міжкультурної комунікації людей набуло виняткового значення: здійснюється пристосування одних ціннісних орієнтацій та норм поведінки до інших, реалізуються взаємовпливи, відбувається поглинання чи витіснення й заміна світоглядних векторів.

Як зазначає українська дослідниця Л. Афанасьєва (1917), останнім часом в Україні, у міському соціумі, насамперед у моло-

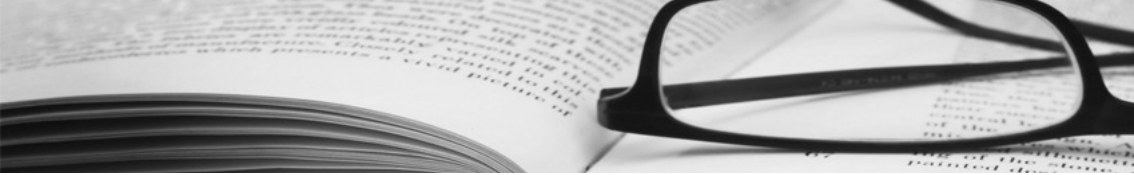

діжному середовищі, почастишали вияви ксенофобських настроїв, поширення расистської символіки та літератури, зростає кількість актів вандалізму та злочинів, здійснених на ґрунті ксенофобських ідей. Хоча ці випадки нечисленні й не знаходять істотної підтримки в молоді, вони не можуть лишатися поза увагою суспільства [1]. Про випадки неналежного рівня міжкультурної комунікації серед студентів згадують й Бакіров В., Ушакова Т., Хижняк Л. (2017) [2].

У 2016–2017 рр. за керівництва академіка НАПН України С. Сисоевої в Україні було проведено масове анкетування українських студентів та учнів старших класів закладів середньої освіти, присвячене виявленню їхнього ставлення до поляків як окремої нації (держави) і Польщі як сусідньої з нами країни та етносу, що мешкає й на тернах України. Репрезентативне констатувальне опитування учнівської й студентської молоді України, у якому взяло участь 1325 респондентів із 12 міст різних регіонів України, стосувалося з'ясування етносоціальних уявлень сучасної української молоді щодо ключових аспектів національної самоідентифікації та етносоціальних уявлень, пов'язаних зі сприйняттям поляків як представників *іншого* етносу, і як громадян України — представників етнічної меншини.

Аналіз анкет, які склалися з 44 питань й умовно об'єднували 7 тематичних блоків (самоідентифікація респондентів; ставлення (різні аспекти) української молоді до поляків; загальні уявлення про етнонаціональні конфлікти та шляхи їх вирішення; ставлення до міжетнічних шлюбів; ставлення до діяльності шкіл етнічних меншин та соціальна активність; уявлення про перспективи від'їзду за кордон; ставлення до мови; релігійний складник міжнаціональних відносин), дав підстави для таких висновків. Українській молоді притаманна відкритість, етнічна й релігійна толерантність, прагматична європоцентричність. Фактично відсутнє уявлення про міжнаціональні конфлікти й можливі шляхи їх розв'язання. Водночас характерною для молоді є соціальна й міжкультурна інертність, низький рівень знань про інший, хоча й близький у багатьох аспектах етнос.

В освітньо-науковому просторі України дедалі актуальнішими стають питання підвищення культурної грамотності, тісно пов'язані з невпинним зростанням міжкультурної комунікації,

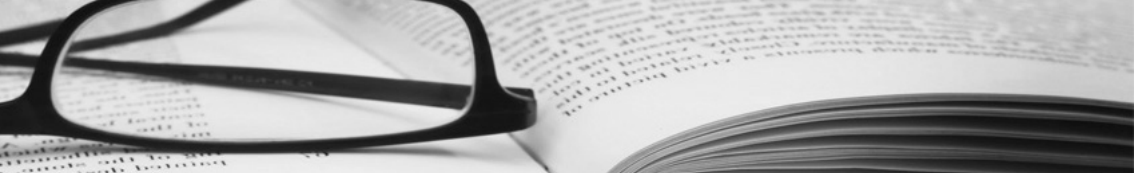

міграційних процесів і потребою забезпечення діалогічного взаєморозуміння між представниками різних культур. Загалом, зазначені питання є нагальними й на світовому рівні. Про це свідчить, наприклад, запропонована спільно ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та іншими міжнародними гуманітарними організаціями концептуальна модель для розроблення освітніх програм, яка передбачає 4 виміри навчання: учитися знати (пізнавати, вчитися); учитися застосовувати знання (діяти); учитися бути (жити у злагоді з собою); учитися жити разом (жити у мирі та злагоді з іншими), що визначають ключові психосоціальні компетентності людини (або життєві навички для освіти XXI століття) [3].

На наше переконання, всі зазначені виміри (окрім, можливо, третього), у прямій чи опосередкованій формі містять орієнтацію на формування в особистості культурної грамотності, необхідної для життєдіяльності в умовах світу, який інтенсивно глобалізується.

Водночас учені, педагоги, громадські діячі засвідчують актуалізацію проблеми зниження рівня загальної культури сучасника, і тому намагаються визначити шляхи її розв'язання. Як доводить аналіз сучасних джерел (Л. Бербенець, І. М'язова, В. Нечаюк, В. Радул), зусилля з вирішення згаданої проблеми зосереджені переважно у сфері вищої освіти, зокрема в галузі підготовки фахівців іноземних мов, у лінгвокультурології тощо. У той час як цілеспрямоване поширення культурної грамотності, на нашу думку, необхідно розпочинати вже серед учнів початкової школи, а може, у виражено дозованому обсязі й відповідній формі — й у період дошкілья.

Поділяючи тлумачення філософії як особливого різновиду духовної культури, призначення якого — осмислення основ природного й соціального світу, формоутворень культури й пізнання, людини та її сутності [6] (за В. Шинкаруком, П. Йолон, 2002), а практичної філософії — як ціннісно-нормативного фундаменту конкретних форм соціального буття людини, важливим аспектом якого є міжкультурна комунікація [5], вважаємо вкрай необхідним філософсько-освітнє розроблення конкретних шляхів забезпечення культурної грамотності українців. У зв'язку з чим доцільно звернутися до досвіду США, де ще в 1980-х роках було визнано за потрібне запровадження міжкультурної грамотності як системи базових загальнокультурних знань (core knowledge), необхідних людині для того, щоб орієнтуватися в сучасному

світі, бути обізнаною з найсуттєвіших сфер людської діяльності, знатися на *інших* загальнокультурних контекстах.

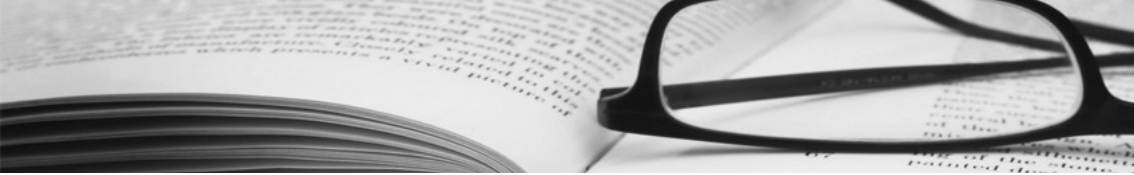
Фундатором теорії міжкультурної грамотності став Е. Д. Гірш, який одним з перших серед гуманітаріїв США усвідомив недоліки прагматистського підходу до освіти, що ідеалізував практичний досвід, й призвів до нехтування американськими учнями набуттям загальноканонічних знань (shared body of information) [11], а простіше — до значного зниження їхнього загальнокультурного рівня. Стверджуючи, що «обсяг інформації, якою володіє людина, дає їй змогу перебувати в гармонії з навколишнім світом» [7], учений актуалізував доцільність засвоєння певної суми базового культурного знання («core knowledge») кожним американцем.

Дослідник не обмежився теоретичними обґрунтуваннями, а разом з колегами уклав спеціальний популярний за викладом й енциклопедичний за змістом словник «Культурна грамотність: що має знати кожен американець» (1988).

Видання було схвально прийнято переважною більшістю педагогів і науковців, й не лише в США. Книга витримала ще 2 перевидання, причому третє («Новий словник з культурної грамотності», 2002) опублікували істотно доповненим й оновленим у першу чергу завдяки включенню авторами неологізмів, відомостей з різних галузей знання (насамперед техніки), явищ медіа простору, культури.

Для конкретизації задуму автора наведемо структурні одиниці змісту книги. Її розпочинає розділ «Біблія», далі — «Міфологія і фольклор», «Прислів'я», «Ідіоми», «Світова література, філософія та релігія», «Література англійською мовою», «Правопис англійської мови», «Мистецтво», 4 розділи, присвячені світовій та американській історії, «Політика у світі», «Політика Америки», розділи з географії світу й Америки, «Антропологія, психологія і соціологія», «Бізнес та економіка», «Природничі науки та математика», «Науки про Землю», «Науки про життєдіяльність», «Медицина та здоров'я», «Технології». Словник містить доволі фотографій і малюнків.

У передмові до третього видання Е. Д. Гірш вмістив свої міркування-визначення поняття «культурна грамотність». Так учений пише, що «культурна грамотність, на відміну від експертного знання, є всезагальною... це таке зібрання інформації, що зміню-

ється залежно від того, що наша культура поцінує як корисне, і варте того, аби бути збереженим» [7].

Мета (або завдання) видання полягала у визначенні складу й змісту (тлумачення) дібраних одиниць інформації. Тобто до словника дібрали й пояснили (identifies and defines) імена, вислови, події й інші одиниці, що «відомі більшості освічених американців» [7]. Водночас Е.Д. Гірш припускає, що лише невелика кількість «освічених американців» знає зміст кожної словникової статті, хоча більшість все ж знайома значна частина інформації словника, навіть якщо вони не в змозі дати точне визначення кожного слова або вислову.

Один з американських рецензентів книги писав (прізвище не зазначене): «Загально визнаним є той факт, що для ефективної взаємодії людські спільноти мають ефективно комунікувати, для чого вони повинні володіти загальною сумою культурних знань, яку мають транслювати нащадкам» [11]. Автор також стверджує, що в сучасну добу інформаційних технологій, як ніколи раніше, нам (американцям) потрібне джерело, яке б стисло акумулювало найбільш присутні для американців знання — про людей, ідеї, події, країни — аби формувати нашу культурну комунікацію всередині й ззовні [11].

Наведемо ще одне міркування Е.Д. Гірша про те, що таке культурна грамотність: «Це «найбільш динамічний компонент знання, яке розуміють всі [члени певної національної спільноти — прим.], ... це контекст того, що ми говоримо й читаємо» [7, р. XIV-XV]. Наголосимо, що за підхода американського вченого, культурна грамотність вочевидь має національну специфіку. Так основу аналізованої книги становлять факти, відомості про персоналії, поняття й терміни американської культури й історії. Водночас у ньому представлено значну кількість загальнокультурних відомостей та феноменів, зокрема пов'язаних з універсальними людськими цінностями, осягнення інформації про які потрібне, а привласнення — не обов'язкове.

Зауважимо, принципово важливим для Е.Д. Гірша є й те, що спільна мова означає не лише певну сукупність лексико-граматичних елементів, а насамперед існування загальнозрозумілих багатьом громадянам сенсів, значень («meanings»). Причому, термін «meanings» має дещо ширше смислове наповнення, ніж узвичаєно в нашому науковому обігу, і містить як обов'язковий складник різноманітні

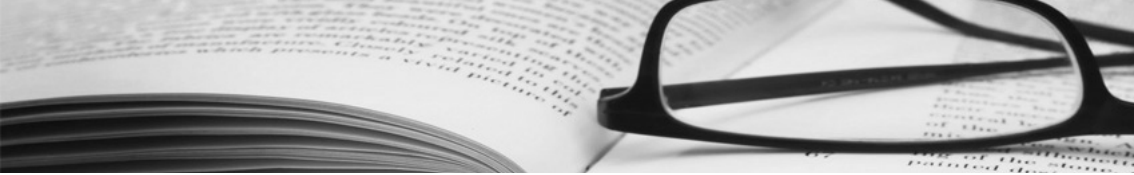
культурні асоціації. Можна казати, що «meanings» (значення) для вченого є не стільки одиницею зі сфери мовної семантики, скільки одиницею, або клітинкою національної картини світу.

Учений зазначає, що розуміння прочитаної інформації потребує не лише формальних навичок її декодування, а й володіння широким колом базових (або фонових) знань. «Кожна національна спільнота є об'єднанням людей не лише завдяки спільним політичним інститутам і законам, та, звичайно, спільній мові — пише культуролог, — а й завдяки цінностями й алузіями, які поділяються (shared values) переважною більшістю людей та зрозумілі їм» [7, с. 21]. Тому, як філолог, він надає виключного значення здатності особи до читання (reading ability), що співвідносить із здатністю до навчання, здатністю отримувати нове знання з прочитаного (learning ability).

Здатність до читання Е.Д. Гірш розглядає як комплексне вміння, що передбачає володіння знаннями з різних галузей і забезпечує здатність отримувати й засвоювати нове знання; вважає читання «найважливішою академічною навичкою», «ключем не лише до успішного навчання дитини в школі, а й, у наше століття інформаційних технологій, до її успіху в житті» [7, с. 21].

На переконання вченого, аксіоматичним способом вивчення нового є простий спосіб співвіднести це нове з тією інформацією, що вже відома. А тому, пише він, люди, які вже багато знають, вивчають нове швидше й витрачають на це менше зусиль, ніж ті, хто знають небагато. Вчений стверджує: здатність до читання, як і здатність до здобуття нових знань залежать від розмаїття наявних у людини знань, однак зазначені здатності значною мірою залежать від оволодіння саме тими базовими (shared) знаннями, які складають національно-специфічний феномен культурної грамотності [7, с. 23–24].

Отже, за Е.Д. Гіршем, навчання ґрунтується на комунікації, а ефективна комунікація залежить від спільності фонових знань учасників комунікації, тому для її успішності письменники й читачі, учні й вчителі мають володіти такими загальними фоновими знаннями. Таким чином, стверджується, що культурна грамотність базується на конкретних універсальних знаннях, якими мають оволодівати всі члени певної спільноти. Ці знання забезпечують ефективне спілкування з представниками інших

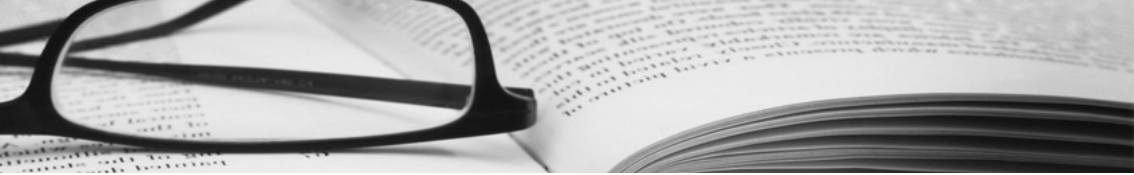
культур й охоплюють мовні, математичні, технічні, суспільні й політичні поняття, обізнаність з ключовими історичними подіями як національного, так і міжнародного масштабу тощо. Узагальнено – культурну грамотність утворюють знання, пов'язані з умінням людини діяти в контексті культури, та дають змогу формувати єдиний комунікативний простір культури.

Виходячи з аналізу стану культурної грамотності сучасної української учнівської молоді, вважаємо доцільним ініціювати наукове обговорення нашої пропозиції щодо організації фахових груп з розроблення невеликих за обсягом, узгоджених з віковими особливостями дітей і молоді, книг, подібних до словника Е. Д. Гірша. Метою таких видань має бути системне й цілеспрямоване закорінення базових, національно специфічних знань, поєднаних із загальнокультурними знаннями, особливо тими, які пов'язані з розумінням етносоціальних особливостей представників національних менших, з комунікацією з членами інших етносів, що є важливим для суспільного порозуміння в нашій багатоетнічній державі.

Набуті знання сприятимуть формуванню соціально-особистісних навичок міжкультурної компетентності, дадуть змогу в процесі міжкультурного спілкування вибирати засоби, відповідні до певних соціокультурних контекстів, обирати стратегії й тактики спілкування, прийнятні для досягнення ефективної міжкультурної комунікації, що підвищує ефективність міжкультурної взаємодії. Переконані, що збагачення загальнокультурним фоном знанням породжує якісно нову психологічну характеристику, як особливу здатність особистості здійснювати продуктивне міжкультурне спілкування та готовність на практиці дієво сприймати культурне різноманіття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєва Л. Міжкультурна компетентність в контексті сучасних соціальних комунікацій студентства. *Збірник наукових праць Мелітопольського державного Педагогічного університету імені Б. Хмельницького*. 2018. С. 217–219.
2. Бакіров В., Ушакова Т., Хижняк Л. Міжкультурна комунікація в університеті: історія, досвіді виклики сучасності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. вип. 39. с. 286–293.

3. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні / пер. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с.
4. Олексенко р. І., Васюк А. Особистість в освітньому середовищі, яке динамічно трансформується. *Філософські обрії*. 2017. Вип. 37. С. 124–135.
5. Лой А. М., Баумейстер А.О., Ящук Т.І. та ін. Основи практичної філософії: підручник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2011.
6. Філософія. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 2002. 670 с.
7. Hirsch E. D., Jr., Kett J.F., Trefil J. *The New Dictionary of Cultural Literacy*. 3rd edition. Boston, 2002 (www.bartleby.com/59/).
8. Hirsch E. D., Jr. *Cultural Literacy. What every American needs know*. N.Y., 1988.
9. E.D. Hirsch on 'Cultural Literacy'. URL: <http://www.coreknowledge.org/who-we-are/>
10. E.D. Hirsch on 'Cultural Literacy'. URL: <http://newlearningonline.com/new-learning/chapter-7/e.d.-hirsch-on-cultural-literacy>
11. About Hirsch E.D., Cultural Literacy. URL: <http://www.coreknowledge.org/who-we-are>

